

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

HLAKOLA/TLHAKUBELE 2014

MATSHWAO: 70

NAKO: dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 11.

DITAELO HO MOHLAHLUBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO tse THARO, e leng:
KAROLO YA A: Tekokutlwisiso (30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso (10)
KAROLO YA C: Thutapuo le tshebediso ya puo (30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo E NNGWE le E NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO e NNGWE le e NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
10. Dipotso TSOHLE di arajwe ka Sesotho.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA A**

Potsong ena o nehilwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA 1

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

Tshita a kena dikobong a ntse a nahana hona le hwane. Ke eng eka bophelo bo batla ho mo keta tje? Ke eng eka o moepeng? Ebe Tseleng o ntse a sebetsa jwang mosebetsi mane? Ngwananyana eno ke lepolesa la popota. Ha a ka hola a le jwalo, o tla ya hole tshebeletsong ya sepolesa. O mahlahlaha. O masene, ebile o na le tjebelopele. O tshepa Tshita haholo. Ebe a ka reng ha a ka mmona a le maemong ana? Ke yena Tshita ya neng a ruta Tseleng hore a se ka ba a lahla tshepo le ka mohla. Ebe a ka reng ha a ka utlwa hore ke yena Tshita kajeno ya mathuleng a ho nyahlatsa tshepo? Tshita a phethoha kgafetsa. Kajeno ekaka boroko bo hana ho tla.

Tseleng le yena ekaka kajeno o hloaetse. Le yena o nahana hona le hwane. Mosebetsi ona wa boipolesa ha se mosebetsi o bonolo, feela o a o rata. Matsatsing ana ho batla ho le boimanyana hobane motho eo a neng a itshetlehile ka yena ha a sa le teng. 'Ebe Mohlahlobi Tshita o ntse a etsa eng moo a leng teng?' Tseleng a ipotsa dipotso di le letoto. O utlwile le hore setjhaba sa mona Malwaleng se ipelaetsa haholo ka baka la ho tlhediswa mosebetsi hwa Tshita.

Tshita o ne a sa kgathalle ho tshetjwa. O ne a etsa mosebetsi wa hae wa bofokisi ka boitelo, a sa natse hore dira tsa hae di reng ka yena. Kajeno ke enwa o behelletswe ka thoko mosebetsing hoba feela ba ka sehloohong ba sa rate mokgwa oo a fuputsang ditaba ka wona. Le ha ho le jwalo, setjhaba se a ipelaetsa ka taba ena, se mmatla mosebetsing.

Tseleng a kgantsha lebone le haufi le yena, mme a sheba nako. Hora ke ya leshome le metso e mmedi. Ke bosiu bo boholo, ke kgitla hantle. Tseleng a tsoha, mme a hlodisa kantle. Ka botjhabela ho ntlo yabo ke setsha sa mabitla. Ha ho na beke e fetang ho se na motho ya patwang mabitleng ana. Batho ba qetwa ke dipolao tsena tse jeleng setsi motseng. Matsatsing ana ha ho sa feta nako e telele ho se motho ya bolauwang motseng mona.

'Kwa! Kwa!, Kwa!' 'Ke eng na jwale?' Tseleng o mamedisisa hantle. 'E, ka nnete modumo ona o tswa mabitleng.' Tseleng a theha tsebe, mme a tona mahlo. 'Ho hlile ho morusunyana mane mabitleng. Ebe ke eng? Ebe ke dipoko tse mona tse hlohang di bolelwa?'

Tseleng a nanabela diaparo tsa hae tse haufi le sethunya. A nanya ho leba monyako o ka morao. Ha a batle ha batswadi ba hae ba ka mo utlwa. A bula monyako ka hloko e kgolo, mme a tswa. A nanya, a iphaphitha le lebota, mme a hlahella ka mabitleng. E, ka nnete ho na le ho etsahalang mona mabitleng. Ho hlile ho mokutu. Tseleng a hlokomela hore ho na le koloi e tshweu e mabidi a maholo e emeng mabitleng. Bapalami ba yona ba palama, ya duma, ya feta ya theoha ka tsela ya ikela.

Tseleng a tswa ka heke, mme a leba mabitleng. A hla a ya hona mane moo koloi e neng e eme teng. A hlahloba sebaka seo. Ho lefifi, empa meputu yona e a bonahala. Ha a re mahlo tloha, a bona kgare thokwana mane. A leba ho yona, mme a e thonaka. A makala ka ha mongolo o ho yona, e ne e le wa hae. Kgare ena ke yane eo a neng a e reketse Tholang. Tholang e ne e le se seng sa dibini tsa kereke, mme o patilwe maobane. O ne a hlokahalletse kotsing ya koloi bekeng e fetileng. Mehlolo! O ne a le teng tshebeletsong ya ho patwa ha Tholang, mme o hopola hantle hore dikgare di ile tsa kenngwa kaofela ka lebitleng le lekase. Empa kgare ke ena e lokotseha ka ntle ho lebitla. Ho etsahala eng?

Tseleng a ema a maketse. Ho hlakile hore ho na le makatikati a etsahalang mabitleng mona ha batho ba robetse. Dikate di kgolo tse etsahalang mafifing a bosiu. Ke mosebetsi wa hae jwalo ka lepolesa ho sala taba ena morao. Hoja Tshita o ne a le teng, o ne a tla rarolla taba ena. Le ha ho le jwalo, ho tla hlaka. Tsohle tse bakilweng ke mekutu mokgubung wa kgitla di tla totobatswa motsheare.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa bukeng ya *Mohlahlobi Tshita*, KPD Maphalla, 2008:10–12]

- 1.1 Bolela lebitso la lepolesa le la lefokisi bao ho buuwang ka bona temeng ena. (2)
- 1.2 Hlalosa lebaka le entseng hore lefokisi Tshita a behellwe ka thoko mosebetsing. (2)
- 1.3 Ho bonahala eka lefokisi Tshita le ne le sebeletsa setjhaba hantle. Tiisa taba ena ka ho qoholla polelo e re lemosang sena. (2)
- 1.4 Ebe batho ba motseng oo ho buuwang ka wona, ba ne ba qetwa ke eng? (1)
- 1.5 Na ho ne ho bolokehile hore Tseleng a ye mabitleng bosiu jwalo a le mong ho se motho eo a tsamayang le yena? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.6 Mongodi o bolelang ha a re: 'Tshita o ne a sa kgathalle ho tshetjwa'? (1)
- 1.7 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng.
- Ha Tseleng a fihla mabitleng, o ile a fumana ...
- A ba habo mofu Tholang.
 B koloi ya dinokwane.
 C banna ba neng ba ntse ba tjheka mabitla.
 D meputu ya maoto le kgare. (1)
- 1.8 Bolela hore polelo e latelang ke nnete kapa ke mafosi o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.
- Tshita o ne a ntse a sebetsa mosebetsi wa bolaodi ba mapolesa. (2)
- 1.9 Ebe o ka re Tseleng o ne a rata mosebetsi wa hae kapa tjhe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 1.10 Ebe o nahana hore ke bomang ba neng ba le mabitleng hara mpa ya bosiu, mme ke eng eo ba neng ba e etsa lebitleng leo ho fumanweng kgare haufi le lona? (3)
- 1.11 Akaretsa ditaba tsa tema ena ka polelo e le NNGWE e jereng mohopolo wa sehlooho. (2)

TEMA YA 2

Boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

Mekotlana e mekana ya matekwane! He banna, le a bona hore tshwele le beta poho! Qetellong ra ba ra di tshwara dinokwane! Kgomo ya fatshe ya boleng ba R92 000!!

[Setshwantsho se qotsitse lesedinyaneng la: *Free State Dumelang News*, 22–24, Tlhakubele 2013:7]

- 1.12 Kgomo ya fatshe eo ho buuwang ka yona ke eng? (1)
- 1.13 Hobaneng ha e ye e re ha mapolesa a fumana matekwane a yeng a a nke kapa a tshware eo a fumanwang ho yena? (2)
- 1.14 Kgetha karabo e nepahetseng ho tsena tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng.

Maele ana, *'Tshwele le beta poho'*, a bolela hore ...

- A dikgomo tse ngata di hlola dipoho.
 B batho ha ba sebetsa mmoho ba kgona ho fihlella katleho.
 C mekotla ya matekwane e taha dipoho.
 D ha ho karabo e nepahetseng. (1)

- 1.15 Bolela hore ditaba tsa tema ena ya bobedi di fapana kapa di tshwana jwang le tsa tema ya pele. (2)
- 1.16 Ntle le ho tshwara dinokwane ebe sepolesa sa naha se na le boikarabelo bofe bo bong setjhabeng? (1)
- 1.17 Hlalosa maele a reng: 'Letsoho la mmuso le le lelele', o be o qolle polelo e nnetefatsang sena temeng e ka hodimo. (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang. E bua ka seabo sa batswadi thutong ya bana ba bona.

ELA HLOKO

O lebeletswe ho etsa tse latelang:

1. Kgutsufatsa seo mongodi a se bolelang ka mantswa a sa feteng 90.
2. Sebedisa mantswa a hao ka hohle kamoo o ka kgonang kateng.
3. Dintlha e be tse SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
4. O ka ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng kapa wa lokodisa dintlha.
5. Bontsha palo ya mantswa ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

E BA LE SEABO THUTONG TSA SEKOLO TSA NGWANA HAO

Dipatlisiso tsa Dr Marang di bontsha hore ha batswadi ba kgothalla thuto ya bana ba bona, sena se tlisa katleho maphelong a bana. Hona ho ama maphelo a bana ka tsela e ntle. Bana bao batswadi ba kgathallang thuto ya bona, hangata ha ba be siyo sekolong, mme ba elellwa hore batswadi ba bona ba na le tjantjello thutong ya bona. Ba itshwara hantle sekolong, ba sebeta hantle dithutong ho tloha poraemari ho fihla sekolong se phahameng. Dipatlisiso tsena tsa Dr Marang, di bile di bontsha hore tikoloho ya lapeng e ba le tshusumetso e kgolo bophelong ba ngwana.

Leha motswadi a ka ba maphathaphathe, o lokela ho ipha nako ya ho thusa ngwana wa hae. A ka mo thusa ka ho mmalla, kapa a re ngwana a balle hodimo hore a tle a kgone ho tshwaya diphoso tsa hae. Ho balla hodimo ho ka nyolla boemo ba ngwana ba ho bala. Motswadi a ka thusa ngwana ho hlophisa nako ya dithuto tsa hae. A fokotse nako eo ngwana a shebellang thelevishene ka yona. A iphe nako ya ho qoqa le ngwana ka tse etsahalang sekolong, a be a lekole mosebetsi wa hae ka mehla.

Leha motswadi a sa ruteha, ke toka hore a thuse ngwana wa hae. A ka kopana le matitjhere ho utlwisisa hore ke thuso ya mofuta ofe e hlokalalang thutong ya ngwana wa hae. Ha motswadi a na le nako, a ka tsamaya le ngwana maetong a sekolo. A thuse bakwetlisi dipapading tsa sekolo. A thuse ka boitjhoriso ba tsa bonono le tsa dipapadi tse fapaneng.

Batswadi ba lokela ho etsa nako ya ho buisana le matitjhere, batsamaisi ba sekolo le batswadi ba bang. Ba ithute ka mesebetsi ya letsatsi le setso sa sekolo. Hona ho tla ba thusa ho utlwisisa bophelo ba bana ba sekolong. Batswadi ke mehlopi e meholo ya tshehetso thutong ya bana. Ba lokela ho bua ka ntho tse ba thatafallang ho bua ka tsona ha ba le hae le bana ba bona. Ba thuse ka tshireletso kgahlanong le tshebediso ya dithethefatsi, kगतello ya maikutlo, mathata a tsa phepo le a dithuto. Batswadi e ka ba bahale ba boitshwaro bo nang le boikarabelo.

[E qotsitswe le ho lokisetswa tlhahlobo ho tswa makasineng wa *Bona*, Pherekong 2013:42]

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Boha papatso ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

Johnson's Baby Powder e nkgisa lesea ha monate, e etsa letlalo la lesea le be boreledi!

**JOHNSON'S® BABY
E TSHETJWA KE MELOKO E
MENE YA BOMME**

Na o ne o tseba hore JOHNSON'S® Baby Powder e na le melemo letlalong la lesea la hao?

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa makasineng wa *Bona*, Mphalane 2011:115]

- 3.1 Bolela mawa a MABEDI feela a papatso a sebedisitsweng papatsong ena. (2)
- 3.2 Sehlahiswa sena se bapatswang se tshetjwa ke bomang haholo? Hobaneng ho le jwalo? (2)
- 3.3 Ka lewa la ho sebedisa potso e sa hlokgeng karabo, ebe sepheo sa mmapatsi ke sefe polelong e latelang?
Na o ne o tseba hore *Johnson's Baby Powder* e na le melemo letlalong la lesea la hao? (2)
- 3.4 Na ke ntlha kapa ke mohopolo feela hore *Johnson's Baby Powder* e na le melemo letlalong la lesea la hao? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 3.5 Ha o ne o le mosebedisi wa sehlahiswa sena sa *Johnson's Baby Powder*, mme o hlokomela hore ha se sebetse jwalo ka ha se bapaditswe, o ne o tla etsang? (2)
- [10]**

POTSO YA 4: KHATHUNU

Boha khathunu ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

[E qotsitse le ho lokiswa ho tswa lesedinyaneng la *Daily Sun*, Mphalane 2012]

- 4.1 Bolela hore ke ka lebaka la eng ha mosadi enwa a tliho ngodisa ngwana wa hae dikantorong tsa SASSA. (2)
- 4.2 Ebe o ka re maikutlo a bonahalang sefahlehong sa monna ya sebetsang lefapheng la SASSA ke afe? (2)
- 4.3 O nahana hore ho ne ho ka etsahala eng ha eba SASSA e ne e sa ka ya beha molao o reng ho hatiswe menwana ya ba fumantshwang dithuso tsa ditjhelete tsa mmuso? Hlalosa karabo ya hao ka botlalo. (2)
- 4.4 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho A–D, mme o ngole feela tlhaku e lebaneng le polelo e nepahetseng.
- Ebe mosadi enwa o qobellwa/susumetswa ke eng ho etsa bonokwane bona boo a bo etsang?
- A O tswafa ho itshebeletsa.
- B Ha a fumane mosebetsi.
- C O rata ho etsa diketso tsa bonokwane.
- D Dikarabo tsohle tse ka hodimo di nepahetse. (1)
- 4.5 Akaretsa molaetsa wa khathunu ena ho ya ka kutlwisiso ya hao. (2)
- 4.6 Modumo wa RRRRRRRR o hlahellang khathunung o re bolella eng? (1)

[10]

POTSO YA 5: TEMA E NGOTSWENG/PROSA

Bala tema ena e be o araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

Kajeno a ya a ithapela Sepanapodi, a tla a tshwere tshwantlahadi ya dipampiri. Yare ha a atamela ha bonahala ka bosootho ba tsona hore ke diemfolopo tsa ho lefa. O ne a di bokelletse ka matsoho a mabedi a sephara ana a hae, a di fupere. A fihla pela bona e le hore dikatiba di ile tsa rolwa ka ho panya ha leihlo, tse ding di hatilwe ka maoto hore di se ke tsa fefoha le moya. Tse ding di kgwaetswe ka mahafing ha tse ding tsona ka ha e le dikepisi, di sutetswe ka mekotleng ya marikgwe.

Ba bang ba ne ba eme matsoho a hohlwa e ka ho a bata, mme a a futhumatswa. Mahlo a bona kaofela a shebile diemfolopong tse sootho tse sa kokomohang le hanyenyane feela. Rapolasi a di beha fatshe a ba a di hata ka leoto, ka rifi e sootho, moomo o le motenya o na le potongwane e kang e entswe ka tshepe. Ya re hoba a inamolohe ha a qeta ho beha diemfolopo fatshe a ba tadima.

'Ke kgale ke emetse nako ena.'

Ha a bua jwalo a tadima monna e mong le e mong ka mahlong hoo ba bang ba bileng ba panyapanya ba sitwa ho pheha kgobe le yena. Athe teng eitse ha a fihla ho Nketsi, mahlo a hae a a hloma ho a Nketsi a ba a opisa Nketsi hlooho. Empa Nketsi a ipolella hore ha a no panya le kgale! A re e tla ba o a mo lema. A re bobedi ke banna, ba a tshwana. O ne a qala ho bona mohlang oo hore mahlo a rapolasi a maputswa, a na le mahlasedi a ntjhotjho.

[E qotsitswe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya *Lehlaba la lephako*, TW Mohapi, 1989:50–51]

- 5.1 Polelong ena, '**Kajeno** a ya a ithapela rapolasi', lentswe le ntshofaditsweng ke lehlalosi la nako. Bopa polelo moo o sebedisang lentswe **masimo** e le lehlalosi la sebaka. (1)
- 5.2 Bala polelo ena e latelang, o nto bopa polelo moo o sebedisang lentswe le ntshofaditsweng ka moelelo wa lona o ritsitseng, e seng wa sethatho/mantlha.
'Sepanapodi o bokella diemfolopo ka **letsoho** la hae le sephara.' (2)
- 5.3 Ngola polelo ena botjha, mme o lokise diphoso tse ho yona. Sehella mola moo o lokisitseng teng.
Batho ba yetsang diphoso banka dintho habubebe. (3)
- 5.4 Kgetha karabo e nepahetseng ka ho fetisisa ho tse latelang. Ngola feela tlhaku (A–D) e bapileng le karabo eo o e kgethileng.
Polelong ena e latelang, 'Dikatiba di ile tsa rolwa **ka ho panya ha leihlo**.'
Polelwana e ntshofaditsweng ke ...
A polelwanakutu.
B polelwanabitso.
C polelwanakgethi.
D polelwanahlalosi. (1)

5.5 Fetolela polelo ena ho puopehelo.

'Ke kgale ke emetse nako ena,' ho realo Sepanapodi. (2)

5.6 Sebedisa lemanyi lena ho bopa polelo e felletseng:

ya manganga (1)
[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70